

bilgi ve becerileri doğrultusunda görevlendirme yapmaktadır.

Bu sadece dinden dine farklılık göstermeyip, bazen aynı dinin farklı yorumlarında bile birbirinin tersine uygulamalara şahit olunmaktadır. Bunun en ilginç örneğini günümüz Türkiye'sinde Alevi ve Sünni inancın yapılanışında görmek mümkündür. Ortodoks Sünni inancın temel yaklaşımlarına göre cinsiyet ayrımı oldukça belirgin iken, bu durum Alevilikte farklılık arz etmektedir. Alevi inancı, cemaatin bireylerini cinsiyetine göre değil, onların niteliklerine göre değerlendirip, dini hiyerarşi içindeki statüsü buna göre belirlenmektedir.

Alevi inancında, cemaate bağlı insanlar “Can”[1] kavramıyla tanımlanır. “Can” kavramında herhangi bir cinsiyet iması bulunmaz. Yani burada kast edilen bedenin içindeki ruhtur. İnsan bedeni ise “ten” olarak tanımlanıp o ruhun dışındaki elbisedir. Ruh bedenden çıktığı zaman insandaki canlılık yok olur. “Ölürse ten ölür canlar ölesi değil” derken, Alevi inancında “tenin, canın elbisesi olarak algılandığını göstermektedir. Bu anlamda dünyevi olan ten olup, onda cinsel görünümler bulunmasına rağmen, can

ise hak katına gidip gelen ruh yani can cinsiyetsiz bir varlıktır. Tanrı'nın karşısında insanlar kadın ya da erkek değil can olarak bulunmaktadırlar.

Alevilik için esas olan zahiri görüntü değil, batini iç görüntü olduğuna göre, asıl olan candır. Ehli Haklardan Murtazaoğlu'nun dizelerindeki "Gerçek Alem-i manada olmaz cinsi tain eylemek ..Cümle vahid ruh olup " derken anlattığı bu inançtır. Yukarıda can ve kavramı çerçevesinde açıklandığı gibi inanca göre talipler ibdet esnasında cinsi özelliklerinden sıyrılmış olarak düşünülür. Bu örnekler bizlere inancın kendini belli bir cinsiyete göre konumlandırmadığını göstermektedir.

Aleviliğin kadın ve erkek arasında bir ayrıma gitmeyip onu farklı bir kategoride değerlendirmesini tasavvufa borçludur. Alevi inancında tasavvufun ilk dönemlerinde olduğu gibi insanlar cinsiyetine göre değil, inançta kat ettiği yola göre değerlendirilir. Eğer kişi bilgisi ve yaşantısı ile inanç içerisinde ilerlemiş ise, ister kadın ister erkek olsun o sıradan insanlardan daha üst seviyededir. Bilgi ve yaşantısı

ile belirli bir olgunluk seviyesine ulaştığında artık o kadın değil “erdir”. Bilindięi gibi tasavvufta erlik erkeklik anlamına gelmeyip bilgi ve yaşantısı ile inançta belirli bir yol kat edenlerin geldiği bir makamdır.

Alevi inancına göre her olgunluk seviyesine gelenin cinsiyetine bakılmadan en üst makama kadar gelebildiğinin bir başka örneği kırklar arasında kadınların da bulunmasında kendini göstermektedir. Alevi inancı içerisinde en önemli üst makam “Kırklardır.” Orda her şey gizlilikten çıkar, gerçeğe dönüşür. Burada Hz. Ali postun sahibi Hz. Muhammet ise oradaki sıradan üyeler arasında bir kişilik olarak tanıtılır. Orada hiçbir ayırım olmayıp Hz. Peygamber de dahil herkes eşit olup, orada hepsi birbiri ile kardeş olmuşlardır.”[2]

Alevi inancına göre Kırklar arasında yalnız erkekler değil, kadınlar da bulunmaktadır. Bunlardan 23 erkek 17 kadın olup, bunlar arasında

Fatma Ana de vardır.[3] Bu inanç cemdeki süpürgecinin okuduğu “biz üç bacıydık Kırklar meydanında süpürgeciydik” diye okunan Gülbankta kendini gösterir. Kırkların içindeki kadın sayısı bazen üç bazı inançlara göre 17 olarak verilirken, bazen de “kırk ince belli kız olabildiği kimi şiirlerde görülmektedir.[4]

Bütün tasavvuf gruplarında özellikle Aleviler arasında yolun başı (Ocak) olarak Fatma Ana ayrı bir yer tutar. Birçok Mutasavvuf’un kabul ettiği gibi, ilk “Kutbun” Sufi cemaatin manevi liderinin Hz. Fatma olduğu[5] kabul edilmektedir. Hz. Fatma, bizzat Peygamber tarafından ilan edilen manevi yüceliği kanıtlanmış onun kutsal soyundan gelen trajik kahramanların annesidir.[6] O, 12 İmamı Hz. Peygamber’e dayandıran tek ulu şahsiyettir. Alevi varoluş mitolojisine göre; Allah önce başında tacı, belinde kuşağı, kulaklarında küpeleriyle Hz. Fatıma Anamızı yaratmıştır.

İnanca göre, Hz. Fatıma'nın başındaki taç babası Hz. Muhamed'i, belindeki kemer kocası Hz. Ali'yi, kulaklarındaki küpeler oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i ışık olarak simgelemektedir. [7] Aleviler arasında kabul edilen 5'ler 7'ler arasında Fatma Ana da yer almaktadır. Yine kadın tasavvuf ehlinin kendisine örnek olarak Hz. Ali'nin karısı Fatma'yı alması bu konuda oldukça dikkat çekicidir.

Birçok Alevi tekkesinde ya da dini mekânlarda bulunan ocakların birçoğunun adının Fatma Ana Ocağı olduğu görülür. Aleviler için çok önemli bir yer olan Eskişehir Seyit Gazideki Şucattin Tekkesi'ndeki ocak "Fatma ana" nın adıyla anılmaktadır. Kimi dergâh ve tekkelerdeki ocağın Fatma Ana ile özdeşleştirilmesi bir anlamda yolun birleştirici ve kökeninin Fatma Ana'ya dayandığının sembolik anlatımı olmalıdır"[8] Malatya yöresindeki Çerağ uyarmanın kadınlarca yapılmasının anlamı bu durumla ilgili olmalıdır. Kadınlar bir anlamda Fatma Ana'nın yaşayan temsilcileri olarak görülür. Bu inanç "Bu yol ayardır halis bir bacı, Fatma'dan urunmuş takınmış tacı" dizeleriyle dile getirilir.

Alevi inancındaki cinsler arasında ayırım gözetmeyen yaklaşım nedeniyle ibadet esnasında kadın erkek birlikte olunmuştur. Bu nedenle Alevi geleneginin önemli simalarından Ahmet Yasevinin ve Seyyid Ebu'l-Vefa Bağdadi'nin kadın erkek karışık müritleri ile birlikte ayinler yaptığı bilinmektedir. Yine, Baba İlyas'ın Amasya'daki Çat Köyü'ne yerleşmesinden sonra kadınlı erkekli müritleri bulunmakta olup “bunların birbirlerine karşı asla nefis lezzeti duymadıkları, bir arada buldukları halde birbirlerinin kadın mı erkek mi olduklarının farkına varmadıkları” ifade edilmektedir.

Kalmaz ayruk bularda lezzet-i nefis
Mihnete kalbolur mahabbet-i nefis
Er ü avrat birbirin bilmez
Bu ne sırdur bu sırra akıl irmez” [9]

Çeşitli arşiv kayıtları ve evliya menkıbelerinde tekkelerde sadece birlikte

ibadet etmenin dışında kadınların kimi idari görevlerde geldiği görülmektedir. Evliya mankıbeleri ile arşiv kayıtlarında tekkelerde birçok kadın dervişe[10] rastlanmaktadır. Noyan, kadın dervişlere çoğunlukla beyaz baş örtüsü tekbirlendiğini, daha önceleri onlara da “beyaz ve kırmızı arakıyeler” ile “taç, tennure, hırka giydirilip, kemer kuşatıldığını” söyler.[11] Tarihsel kayıtlarda kadın dervişler için “Ana, Bacıyanı Rum, Budala[12] ve “fakire”[13] terimleri kullanılmaktadır. Anadolu dışında özellikle Hindistan ve çevresinde ise “Bibi” kavramının da benzer bir içerik taşıdığı anlaşılmaktadır

Hacı Bektaş Vilayetnamesinde, Fatma Hatun’un büyük mürşide olduğu, yalnız genç kızlar ve kadınları değil, erkekleri de irşat etmekte olduğu anlatılmaktadır.[14] Kadın derviş hareketinin ilginç örneklerinden birisi de Demir baba vilayetnamesinde bahsedilen ve Bulgaristan’da tekkesi halen ayaktaki “Kız Ana”dır.[15]

15-16 yüzyıllarda Batı Anadolu'da birçok kadının tekkede posta oturup halifelik yaptığı anlaşılmaktadır. Ömer Lütfü Barkan farklı makalelerinde bu konuya ilişkin çeşitli arşiv kayıtları yayınlamıştır. Bu arşiv kayıtlarında, Şirin Hatun, Hundi Hatun,[16] Sakari Hatun, Ahi Ana, Kız Bacı, Ahi Fatma zaviyelerinin halifelerinin kadınlar olduğu bildirilmektedir.[17] Some Bacı'nın "çırak akçesi" olarak aldığı geliri tekkenin imarı için harcadığı kayıtlı bulunuyor. Bu tekkelerin aynı dönemde önemli bir dini ve sosyal yardımlaşma merkezi olduğu görülmektedir.

Yine buradaki kayıtlarda tekkelerde yalnız kadınlar değil, Hacı Ayvaz ve Derviş isimlerinde erkek dervişlerde bulunmaktaydı.[18] Kanuni döneminde Od Yakan Baba tekkesinde Azize Bacı adlı kadın posta oturuyordu.[19] Bu konuda bir başka örnek, Afyon'dan Manisa'ya

kadar etkili olmuş II. Murat döneminde yaşayan kadın eren Elif Hatun'dur. Karacaahmet zaviyesinde posta oturan Aklan Dede'nin kızı olan Elif hatun, onun manevi mirasını sürdürüp, kendine ait bir zaviye kurduğu ya da babasına bağlı zaviyenin başına geçtiği görülüyor.[20] Cumhuriyet öncesinde özellikle İstanbul'daki birçok Bektaşî tekkesinde kadınlarda bulunmakta olup, Nazım Hikmet'in annesi Celile Hanım'ın da Bektaşî toplantılarında bulunduğu söylenmektedir.[21)

Kadınların tekkelerde faaliyette bulunmaları 1924 sonrasında kesintiye uğrasada az da olsa yerel alanda sürmüştür. Bu konuda belki de en ilginç örnek Bingöl-Adaklı ilçesi Doluçay Köyü'nde bulunmaktadır. Bu köyde bulunan Baba Mansurlara ait tekke Seyit Ali Tekkesi diye anılır. Tekke postnişini, Seyit Hüseyin'in ölümünün ardından çocukları küçük olup posta

geçecek yaşta olmaması nedeniyle tekke yönetimi karısı Emine Ana'ya halkın genel isteği üzerine devredilir.[22] Çorum'un Osmancık ilçesinde bulunan önemli bir Alevi evliyası olan Koyun Baba Türbesi'nde Saniye isimli kadın ölene kadar türbedarlık yapmıştı.[23]

Sadece tekkelerde değil yerel alandada kimi dede ocaklarının kadınlara bağlı bulunduğu görülmektedir. Bunlardan Adıyaman'ın Çelikan ilçesi Bulam nahiyesinde "Zebran" (Sarı gök) ziyareti de bulunmaktadır. Bu ziyaret Zebran adında bir kadın pire ait olup, aynı sülaleden gelenler tarafından bir ocak olarak bilinmektedir. Bu kadın pire bağlı ocaktan gelenler, son dönemlere kadar Alevi gruplara dini hizmetler götürmekteydiler. [24]

N.Birdoğan, kadın kaynağına bağlı başka Alevilerin bulunduğunu, Afyon Çal Kazası'nın

Karacalar Köyü Hüseyinilerinin kendilerini “Zöhre Bacılılar” olarak tanıttıklarını söylemektedir. Bunlardan bir diğeri Hubuyarlılardan Anşa bacıdır. Anşa Bacı ona bağlı olanlarca unvan olarak “Büyük Derviş” diye anılmaktadır.[25] Anşa Bacı’nın kocasının ölümünün ardından dedelik görevini yerine getirdiği söylenmektedir.[26]

Yerel alanda ilk defa böyle bir adlandırmanın bugüne kadar gelmiş olması özellikle dikkat çekicidir. Sıraç ve Hüseyini Dedeleri Şam’a sürülüp orada hakka yürüyünce talipler dedelerin eşleri olan Anşa ve Zöhre analara bağlanmışlardır. O gün bugündür bu iki topluluk cemlerini bu iki kadın adına açmaktadırlar. [27]

Bütün bu örnekler kadınların sadece

dergâhlarda hizmet eden değil, o dergâhlarda erkekler kadar becerikli bir yönetim sergileyip, insanlara yol gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu tekke ve zaviyelerin yönetimi kimi yerde aile içinde kaldığı, kimi yerde de bilgi, beceri ve yetkinliğe göre el değiştirmiştir. Bu dergâhlarda hiyerarşinin belli bir cinsiyet ayrımına göre düzenlenmediği görülmektedir. Bu uygulamaların en önemli kaynağı Alevi inancının kendisidir. Eğer Alevilikte kadınlara yönelik ayrımcı bir düşünce ya da söylem bulunmuş olsa idi bu örneklere rastlamak mümkün olmazdı.

Günümüzde dini mekanlarda ve ritüelerde kadınınlar durumu ile ilgili bazı farklılıklar bulunmaktadır. Anadolu ve Balkanlardaki Alevi-Bektaşî gurupların tamamına yakını dini ibadetlerinde kadın erkek birlikte aynı mekanda bulunmaktadır. Anadoludaki Alevi guruplarda cem esnasında genellikle kadın erkek karışık oturulurken farklı bir örnek Tarkyada görülmektedir. Trakya'da Balım

Sultan Bektaşileri ve Bedreddinlerde, Mürşit meydan evinde köşede oturur. Mürşidin oturuşuna göre Kadınlar mürşidin sol tarafına erkekler sağ tarafında yer almaktadır. Arada bir boşluk kalmaktadır. Bu boşluk aslında aynı zamanda sofraların yayılması sırasında ve kadınların erkeklerin meydan evinde gerektiğinde seyrana çıkmasında düzeni sağlar..[28]

Günümüzde kentlerde yaşayan Aleviler arasında da buna benzer bir uygulama kendilginden yaygınlaşmaktadır. Köylerde ve küçük bölgelerde birbirini tanıyan insanlar arasında karışık şekilde cemde oturulurken; günümüzde kent ortamında birbirini tanımayan farklı simalarla yan yana geliş nedeniyle, kimi yerde aynı mekânın içinde bir tarafa kadınlar bir tarafa erkekler kendi seçimleri ile oturmaktadır. Bu durumun inançla ilgisi olmayıp günlük pratik bir çözüm olarak uygulanmaktadır. Alevilikle ortaklık taşıyan Ehili hak ve Nuseyrilerde durum biraz farklılık

taşımaktadır. [29]

Anadolu ve Balkanlardaki Alevi-Bektaşî toplulukların dini rütülerinde bazı farklılıklar bulunmasına rağmen cemlerdeki görevlerin birçoğunda kadınların da görev aldığı görülüyor. Kadınlar cem esnasında erkeklerle birlikte posta oturmak ve cemin yürütülmesini sağlamak dahil bütün görevleri yerine getirmektedirler. Kadınların posta oturup cemi yönetmesi ile ilgili üç farklı uygulama kendini göstermektedir.

Hasan Ali İçlek, Tunceli, Erzincan ve Bingöl civarındaki Alevilerde kimi dedeler“ Cem erkanı yürütülmesinde Evladı Resul soy geleneği esas alınması itibarıyla seyitlik geleneği erkek üzerinden devam edip gelmekte olduğundan kadının inanç icraatı manasında yol ve erkan yürütülmesinde direk rehberlik pirlük mürşitlik

makamına veya postuna kadının oturması mümkün olmadığını”bildiriyor. Fakat, pirin hakka yürümesi veya hastalık halinde, onun oğlan çocuğu yoksa ya da olsa bile olgunluk noktasında değil ise, inançsal hizmetlerin yerine getirilmesinde pirin eşi ya da kızı devreye girmektedir.

Bölgede, Talip nezdinde saygınlık kazanan kamil ana pirin yerine hakkulah gülbengi verip, hakkulasını almış olduğunu, talip sofrasına kurbanına gülbank vermiş olduğunu söylüyor. [30] Birdoğan, “Dersim Zaza Alevilerinde Cumhuriyet öncesi yarım kalan cemlerinde kimse bulunmaması halinde başı taçlı bacılar tamamlamakta” olduğunu bildiriyor.[31] Tunceli Erzincan yöresi Alevilerinde tarik değneğinin çıkartılması ve hizmeti önemli ve özel bir törenle yapılmakta olup bu hizmeti kadınlarda yapmaktadır. Bunun dışında Evladı Resul soyundan kadınlarında tarik önünde pir divanına oğlan çocuğunu veya eşinin soyundan herhangi bir erkeği oturtarak pire vekaleten

cemi yürütmektedir.[32]

Seyit Ali Tekkesi'nin son postnişini Emine Ana'nın da benzer şekilde davrandığı görülmektedir. Aynı soydan İmam Beytaş'ın verdiği bilgiye göre erkek pire karşı ne saygı gösteriliyorsa Emine Ana'ya da aynı saygı gösterilmiştir. Ananın bu cemleri pire vekaleten yürüttüğünü söylüyor. [33] Tunceli-Erzincan yöresinde bilinen örneklerde cem yönetme esnasında kadınlar posta pire vekaleten otururken bunun dışındaki bölgelerde ise vekalet söz konusu değildir.

Tokatda bulunan Hubuyar ocagına bağlı "Anşa bacılarda" ise farklı bir uygulama göze çarpıyor. Anşa bacılarda, posta oturan kadın post sahibi olarak yetki verdiği sofı aracılığı ile cem yürütülür. Bu uygulama sadece kadınlara

ilişkin olmayıp, post sahibi olan Baba ya da Bacı cem de postta oturur; ama hizmetleri o köyde bulunan sofı gerçekleştirir. Bu mürşidin kadın ya da erkek olmasıyla ilgili olmayıp posta erkek otursa yine hizmetleri sofı gerçekleştirmektedir. Yani kadın mürşit bizzat cemin başında bulunduğu ve ocaktaki posta oturduğu anlatılmaktadır. Anşā Bacı'nın kocasının ölümünün ardından dedelik görevini yerine getirip[34] cemleri tek başına yürüttüğü söylenmektedir.[35] Yine Malatya ve Adıyaman bölgesindeki Üryan cemlerinde toplumun elit tabakasını teşkil eden canlar bulunmakta ve bunların içindeki kadın ve erkek herkes cemdeki hizmetleri birlikte yaptıkları söylenmektedir. Bu hizmetlerin içinde pirlik postu da dahil kadın erkek herkes bu görevleri yerine getirmektedir.[36]

Üçüncü örneği ise Dede Hüseyin Gazi Metin anlatmaktadır. Sivas'ın Divriği ilçesine bağlı Çamşık'ta Hüseyin Abdal Ocağı'na bağlı Fatma Ana birçok kere cemleri tek başına

posta oturup yürütmüştür. Yaşadığı dönemde çevredeki bütün dedelerden daha bilgili olduğu için başka dedelerin yürüttüğü cemlere gittiğinde dedenin postanı kalkıp Fatma Ana'ya postu terk ettiğini, Fatma Ana'nın cemi tek başına yönettiğini söylemektedir. Gazi Metin Dede Baba annesinin yönettiği cemlere kendisinin de katıldığını, bu durumun şahidi olduğunu bildirmektedir.

Gazi Metin Dede'nin verdiği bilgiye göre bu tek örnek değildir. Yine Fatma Ana'nın akrabalarından ondan yaşça küçük olan İsaf Ana'nın da (asıl adının İnsaf olduğunu söylüyor) Fatma Ana gibi görgü-sorgu yaptığı cemlerde posta oturup yönettiğini söylemektedir. Yine aynı sülaleden Ela Bibi'nin ise cemlerde zakirlik ettiğini zaman zaman onun da cem yönettiğine şahit olduğunu söylüyor. Ela Bibi'nin şairlik yönünde olduğu Alevi Bektaşiliği konu edinen birçok şiiri bulunduğunu bildirmektedir. [37]

Bu durumu destekleyen bir başka örnek ise halen Denizlide devam etmektedir. Dede soyundan Denizli Abdallarından olan Sultan Battal halkın talepleri üzerine Hacı Bektaş'taki Çelebilerden onay aldıktan sonra posta oturup yaklaşık dört senidir cem yönetmektedir.[38] Son zamanlarda buna benzer örneklere rastlamak mümkündür.

Yukarıda kadınların cemi yönetmesi örneklerine sıkça değil sınırlı sayıda rastlanmaktadır. Bu sayının günümüzde dahada azalması oldukça dikkat çekicidir. Fakat bazı dedelerin cem yönetirken posta bir kadınla birlikte oturmalarına daha çok rastlanmaktadır. Yine Malatya ve Adıyaman bölgesinde cem evinin hazırlanması işlemi kadınlara verilir. Cem evine girerken pir ya da mürşit bu kadından rıza alarak içeri girer. Balkanlarda ve Anadolu'da kimi cemlerde dedenin yanında cemleri yürütmede etkin olarak görev yapan kadınlara rastlanmaktadır.

Yörükan, Dedenin hanımına Taçlı Bacı dendiğini Cem esnasında dedenin solunda ve çerağın yanında oturduğunu söyler. Son zamanlarda, Aleviler arasında en yaygın olanın cem esnasında dedenin postunun yanında toplumun en önde gelen saygı duyulan insanların oturduğu yerlerde erkeklerle birlikte kadınlarda oturmalarıdır. Yörükan'ın söylediğine göre Tahtacı cemlerinde umumiyetle halkada dedenin sol tarafında rehber erenler ile zakirler sazcular sağ tarafta ise Taçlı Bacı ile sıra ile kadınlar oturur. Bazen tam tersi bir oturma düzeni de olmaktadır. Bazı yerlerde ise cemde bir kadın bir erkek olarak oturdukları bilinmektedir.[39]

1900'lü yılların başında da doğu bölgesinde buna benzer uygulamalara sıkça rastlanmaktadır. Tunceli'de 1940'lı yıllarda dedelik yapan Ahmet Erdoğan, cem yönettiği zaman karısı Hüsniye Ana'nın da onun yanına posta oturduğu söylenmektedir. Geçmişte cem yapıldığı zaman dede ocağından gelen Hüsniye

Ana dedelerin yanına oturur, cem yönetimine yardımcı olur, deyişleri birlikte okurdu.[40]

Buna benzer bir uygulamayı Bulgaristan Deliorman bölgelerinde rast gelinmektedir. Orada cemin yönetilmesi esnasında kendini yetiştirmiş bazı kadınların da cemin yürütülmesine katkısı oluyor. Oradaki Alevilerin dini konudaki aydınlatılmasında Asiye Anne diye bilinen bir anadan söz edilmekte ve onun yöredeki Aleviliğin uygulanmasında ciddi katkılarından bahsedilmektedir.[41] Yine Sivas yöresinde bazı farklı uygulamalara şahit olunmaktadır. Sivas Kangal yöresinde cemde muhabbet esnasında dedenin hanımı ya da kültürlü ve saygı duyulan yaşlı kadınların dedenin yanında bulunabildiğini, halka namazı esnasında ise ayrı durdukları söylenmektedir.[42]

Alevi Bektaşî Cemlerinde kadınların diğer

12 hizmetdede buldukları görülmektedir. Rehber hizmetinin aslında kadınlara ait bir hizmet olduğu Bektaşî uygulamalarından anlaşılıyor. Bektaşîlikte nasip alma töreninde, yeni nasip alacak kişiye “rehber” bir derviş yol gösterir. “Mürşit” bu nasip alan kişinin yol babası “rehber” ise yol anası olduğu kabul edilir. Trakya bölgesi Bektaşîlerinde kadınlarda rehber hizmeti yapmaktadır. [43]

Cemlerdeki zakirlik görevini üstelenen kadınlar da bulunmaktadır. Sivas Çamşık'ta Hüseyin Abdal ocağından Ela Ana birçok cemde zakirlik yapmıştır. Yine aynı yörede yaşamış bir nevi evliyalaştırılmış Aşık Fato'nun da uzun süre dedelerle birlikte cemlerde zakirlik yaptığı kendi akrabalarınca anlatılmaktadır. [44] Yine Bulgaristan'daki Aleviler arasında cemin yürütülmesi ve deyişlerin okumasında kadınların da eşlik ettiği Zakirlik yaptığı bilinmektedir. Hatta Trakya'ya özgü bir inanç olan Nakşî Bektaşîlerinde muhabbetin açılışının ilk nefesi Mürşidin eşi

söylemektedir. Otman baba Hasköy yöresi Babailerinde kadın semah'ta ara duayı yapmaktadır .[45] **19. yüzyılda Malatya'nın Arguvan ilçesinde yaşamış, bir Alevi-Bektaşî ozanı Şah Sultan ile aynı dönem de bölgede (Arapğir-Onar Köyü) bulunan Aşîhatça (Aşık Hatice), töreyi devam ettirerek yaşatan bir halk ozanımızdır.[46]**

Dede Ali Aybek önemli bir konuyu aydınlatarak “Malatya Adıyaman bölgesindeki cemlerde Çerağ yakmak asıl kadınların görevidir” diyor. Aybek, gerekçe olarak şunları anlatmaktadır. “Bu görevi kadınların görmesindeki asıl sebep Fatma Ana'nın temsilcileri olarak asıl ışığın onlardan gelmesidir. Onlar ocağın başıdır. Bu nedenle Çerağacı olarak görevlendirme erkeklerin değil kadınların hakkıdır.” Aynı uygulamaya Trakya Bektaşîlerinde de görülmekte olup, onlar Çerağları ayakta değil oturarak uyarmaktadırlar. [47]

Bu yaklaşımdan dolayı Seyitgazi Şücattin tekkesi başta olmak üzere birçok tekkede bulunan ocaklara Fatma ananın adı verildiği gibi, eski volkan kalıntılarına bile [48] adının verilmesi bu inançla ilgilidir.[49] Bunun dışında 12 imamların sembolik temsilcileri olarak sakacı ve süpürgeci olarak da kadınlar cemlerde görev yapmaktadırlar. [50]

Yine Alevilikte musahiplik ahiret kardeşliği anlamına gelmektedir. Musahip olabilmek için mutlaka evli olmak şarttır. Evli olmadan musahip tutulamaz. Musahiplik Alevilerin iki aile arasındaki kurduğu dayanışma kurumudur.[51] Bu durumu Pir Sultan Abdal dört canın bir beden olması olarak anlatmaktadır. Bu anlamda musahip kardeşliğine niyetlenen dört kişinin birbiri ile anlaşması çok önemlidir. Erkekler ya da kadınların anlaşamama durumunda musahiplik niyeti gerçekleşemez.

Musahiplik sadece erkekler arasındaki

dayanışma değil aileler arasındaki dayanışma ve kardeşliği ifade eder. Bu musahip olunan aile üyeleri ile erkekler kadar kadınlarında anlaşması çok önemlidir. Hatta Trakya Bektaşilerinde eri bir makam veya görev alacak ise mutlaka eşinin rızası olması gerektiği şartını koşarlar.[52]

Sonuç olarak, bu örnekler bize Alevi inancının kadına yönelik bir ayrımcı tavrı olmadığını göstermektedir. Alevi inancına göre bir anlamda kendini yetiştirmiş ve hak yolunda hizmeti olan bir kadın, sıradan erkekten çok daha üstündür. İnançtaki bu düşünce, geleneği sürdüren Aleviler arasında halen etkinliğini korumaktadır. Alevi-Bektaşî inancı içerisinde dini hiyerşiyi belli bir cinse göre dizayn edilmesini meşrulaştıracak bir metin bulmak zordur.

Fakat Dini hizmetlerin yerine getirilmesinde son dönemlerde kadınlardan daha çok erkeklerin ön planda olduğu görülmektedir. Bu

kadınların dışlanmasından çok cemaat dışından gelen eleştirileri en aza indirme kaygısı ağır basmaktadır. Sosyal yaşamda ise inanca göre hareket edildiğın söylemek zordur. Kadınlara yönelik bazı olumsuzluklar Alevi guruplarda da bulunmaktadır.

Günümüzde insan hakları bağlamında kadın hakları çok önemli bir tartışma konusu olup bu konuda dinlerin tavrı önemli eleştiriler almaktadır Bu konuda semavi dinlerin oldukça hırpalandığını bile söylemek mümkündür. Günümüzde dinler, kadın hakları bağlamında eleştirilere cevap vermek ve inanlarına bir açılım sunmakta zorlanmaktadır. Buda inançların evrenselik iddalarının altını boşaltmaktadır. Erkek eğemen din yorumları modern insanın yaşam tarzı ve taleplerine denk düşmemektedir.

Alevi inancının konuya ilişkin yorumları modern dönemin talepleri ile benzeşmekte olup, bir çok inanca göre daha şanslı bir yerdedir. Aleviler inançlarında bulunan fakat gelenegin tasfiye sürecinde unutulmuş olan degerlerini hafıza kazımasıyla ortaya çıkartmalıdır. Bu savunumların hayata geçirilmeside inancın evrenselik iddiasını güçlendirecektir. Önümüzdeki dönem sadece “72 milleti bir nazarda görmek” degil, onun içindeki kadını erkegi ile bütün insanları bir nazarda gördüğümüzü göstermek gerekmektedir. Modern dönemde bir çok inanç bu konuda sıkıntıda iken, Aleviligin bu yaklaşımı ona önemli avatajlar sağlayacaktır.

[1] Günümüzde Alevilerin en önemli problemi; gelenekle aralarındaki bağların kopuş sorunudur. Gelenek kesintiye uğradığı için onun kimi sembolik araçları da unutulmaya yüz

tutmuştur. Bunlar içinde en önemlisi kullanılan kavramlar ve taşıdığı anlamlardır. Günümüzde inancın geleneksel kavramları ve onlara verilen tanımlamalar yerine, günlük konuşmalarda anlaşıldığı gibi kullanılması inancın doğru kavranılmasında ciddi problem çıkartmaktadır. Alevilik araştırmalarında bu kavramları bilmeden yapılan çalışmalar art niyet olmasada, bir manipülasyona aracılık etmektedir.

[2] Yusuf Ziya Yörükan, Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar, T.C Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998, s.119.

[3] Y. Ziya Yörükan, Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar, Yay. Haz T. Yörükan T.C. Kül. Bak Yay., 1998 s.131.

[4] Hüseyin Bal, Alevi Bektaşî Köylerinde Toplumsal Kurumlar, Ant Yay., 1997, s.53. Günümüzde İran ve Türkistan'da bulunan Ahmet Yasevi'ye bağlı Celtenler arasında kadınların kırklar inancını sürdürdüğü onları

sembolize ederek kırk kadın zikir yapmaktadır. Baymirza Hayit, Türkistan Kadınının Yasevicilik Ananesi, Yasevilik Bilgisi, Ahmet Yasevi Vak.Yay., 1998, s.458.

[5] Margaret Smith, Bir Kadın Sufi:Rabia, çev. Özlem Eraydın İnsan Yay., 1991, s.38.

[6] A. Schleifer, İslam'ın Kutsal Meryem'i, Çev. İbrahim Kapaklıkaya Gelenek Yay., s.17.

[7] Bu simgesel durumu cem evleriningiriş kaisında görmek mümkündür. Kapının kanadı Hz. Muhammed'i, eşiği Hz. Ali'yi, yan atkının birisi Hz. Hasan'ı diğeri Hz. Hüseyin'i ve üst atkısı Hz. Fatıma'yı sembolize eder. Ceme giren canlar; eşiğe "Allah-Muhammed- Ali" diyerek, ya da sağ yan atkıya, pervaza üç kez niyaz ederek girenler. Alevi Öğretisinde / İnanişında önce, Hakk, Beşleri-Ehlibeyti NUR (ışık) olarak halk etmiştir. Sonra, Adem (insan) yaratılmıştır.

[8] Gloria Clarke, “Alevilikte Ocak Liderlik /Otorite ve Dede Kavramları”, www.cemvakfi.org

[9] A.Yaşar Ocak, Bektaşî Menkıbelirinde İslam Öncesi İnanç Motifleri, İstanbul, Enderun Kitapevi, 1983, s.127. Bu konuda Menakıbu’l-Kudsiyye Fi Menasıbi’l-Ünsiyye deki şu dizeler bu konuda bilgi vermektedir.

Elvan Çelebi Menakıbu’l-Kudsiyye Fi Menasıbi’l-Ünsiyye Haz. İsmail E. Erünsal, İstanbul Üni. Ed . Fak Yay., 1984, böl.15, s. 23.

[10] Merhum Dede Baba Bedri Noyan'a göre “Bektaşîlikte dervişlik, muhipler arasından seçilerek özel bir törenle kendisine taç, tenüre, hırka giydirilip; kemer bağlanarak muhiplikten bir basamak daha yükselen kişiye denir.” Aslında Tekkede bulunan ve yaşayan herkes derviş olup, babalık, halifelik yada dede babalık gibi makamlar idari görevlendirmedir. Bu nedenle kişi isterse en üst idari göreve getirilsin

onun için en önemli makam dervişlik makamıdır.

[11] Noyan Bedri, “Bektaşilikte Kullanılan Deyimler”, Türk Folklor Araştırmaları, C. 17. s.5380

[12] Demir Baba Vilayetnamesi, Haz.Bedri Noyan, Can Yay. s.63.

[13] Mikhail Bayram, Bacıyan-ı Rum ve Fatma Bacı, s. 5.; Mikail Bayram “fakirani” teriminin Farsça bir terim olduğunu söylemesine rağmen aynı terimin Hindistan’daki tasavvuf gruplarında da yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Yine Anadolu’da tasavvuf grupları içerisinde görülen birçok terim H. Z. Ülken’in işaret ettiği gibi Hint kökenli olmalıdır. Aynı terim benzer şekilde 19. yüzyıla kadar Hindistan ve Pakistan’daki Kalenderiler başta olmak üzere diğer Sufi çevrelerin kadın dervişlerini tanımlayan bir tarzda kullanılıyordu. J.W. Frembgen, Reise Zu Gott, München,

2000, s.63.

[14] Abdülbaki Gölpınarlı, Vilayetname, İnkılâp Kitapevi, 1990, s.18.

[15] Kız Ana Tekkesi Bulgaristan (Momino) Eski -Cuma (Tırgovişte) iline bağlı Türk Köyü'nde bulunmaktadır. Buranın nüfusu tamamıyla Türk olup, köyün adı 1923'te Bulgarca'ya çevrildi. Yerli halk ağzında köyün adı Kız Ana olarak bilinmektedir.

[16] mer L. Barkan, Türkiye de Toprak Meselesi, Toplu Eserler, Gözlem Yay., s.171,621.

[17]. L. Barkan, Merili Enever Hdavendiđar Livası Tahrir Defteri, Türk Tarih Kurumu Yay, 1988, s.143.

[18]. L. Barkan, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler, Vakıflar Der, 1942, s.316,323.

[19] Mustafa Kara, Bursa'da Tarikatları ve Tekkeler, Uludağ Yay., İstanbul, 1990, s.144.

[20] Bu Kabir El Merhum Elif Hatun Binti Tuğracı Nasireddin Bey Aklan Kızı Raferallah.; "A.Munis Armağan, Ege'nin Gizli Tarihi Horasaniler, Tüze Yay., 2001, s.218.

[21] Kemal Samancıgil, Alevilik Bektaşilik Tarihi, Bektaşilik Tarihi , Emniyet kütphanesi, İstanbul, 1945 s.341.

[22] Hüseyin Kılıçgedik, Ortaokul mezunu, 1937 doğumlu.

[23] Zeki Gürel, Koyun Baba, Yör.Türk Vakfı Yay, Ankara, 2000, s.89.

[24] Ali Aybek 1932 doğumlu, Orta okul mezunu .

[25] Ali Kenanoğlu, 21.04.2002 tarihli mektup.

[26] O. Türkdoğan, Alevi Bektaşî Kimliği, Timaş Yay., 1995, s.503.

[27] Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler, Ensar Neşriyat, İst, 1999, s.267.

[28] Refik Engin, 30-10 2003 yıl gönderilen mektup

[29] Alevi-Bektaşî gelenegi ile ortaklığı bulunan İran'daki Ehl-i Haklar arasında kadınların ibadet esnasında ayrılmalarına gerekçe olarak inaçla ilgisi olmadığını devletin baskısını gerekçe göstermektedirler. Yine Hatay bölgesi Alevileri olan Nuseyrilerde ibadetlerinde kadınlar bulunmuyor. Nusayriler, kadını kötü gördükleri için değil, yol kurallarının bir kadının işkenceye dayanamayıp anlatması sonucunda sırların açığa çıktığını, bu durumu engellemek için, böyle bir önlem aldıklarını söylemektedirler.

[30] Hasan Ali İçlek, 1961 doğumlu Ortaokul

mezunu.

[31] Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler, Ensar Neş, İst, 1999, s.268.

[32] Hasan Ali İçlek, 1961 doğumlu, ortaokul mezunu.

[33] İmam Beytaş, ilkokul mezunu, 1944 doğumlu.

[34] O. Türkdoğan, Alevi Bektaşi Kimliği, Timaş Yay., 1995, s.503.

[35] Ali Kenanoğlu, 21.04.2002 tarihli mektup .

[36] Ali Aybek, 1932 doğumlu, ortaokul mezunu.

[37] Hüseyin Gazi Metin 1939 doğumlu ilk okul mezunu

[38] Dr. Attila Erdem ve Ali Aksüt'ün sözlü beyanı

[39]Y.Z. Yörükan, Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar., T.C.Kültür Bakanlığı Yay., s.131.

[40] Alevilerin Sesi, Ocak 2002.

[41] Ayhan Aydın, www.alewiten.com.

[42] İbrahim Gözübenli, 1940 doğumlu, ilkokul mezunu

[43] Refik Engin, 30-10 2003 yıl gönderilen mektup

[44] Cafer Şahin, 1944 doğumlu. ortaokul mezunu.

[45]Refik Engin, 30-10 2003 yıl gönderilen mektup.

[46] onarlı

[47] Refik Engin, 30-10 2003 yıl gönderilen mektup

[48] Burdur Senirkente bulunan veli babanın anasının ziyareti olduğuna inanılan eski bir volkan kalıntısı dag, halk arasında Fatma ana ziyareti olarak bilinmektedir.

[49] Seyit Gazi Arslan beyli köyündeki Sücattin tekesinde bulunan ocak Fatma ana ocağı olarak bilinmektedir. Burdura bağlı Senirkent bucağında bulunan eski bir volkan yatağı olan dag Fatma ana adıyla anılmaktadır.

[50] Ali Aybek 1932 doğumlu Ortaokul mezunu

[51] Hüseyin Bal, Alevi Bektaşi Köylerinde Toplumsal Kurumlar, Ant Yay., 1997, s.52.

[52] Refik Engin, 30-10 2003 yıl gönderilen mektup.